

Prof. Dr. Vasile Cristescu

Studii de hristologie ortodoxă

Vol. III

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2025

Cuprins

Cuvânt înainte	7
1. Modul de exprimare a iubirii lui Dumnezeu pentru om și a omului pentru Dumnezeu la Sfântul Dionisie Areopagitul și Sfântul Maxim Mărturisitorul	11
2. O interpretare modernă a voinței umane a Fiului lui Dumnezeu întrupat la Sfântul Maxim Mărturisitorul și Părinții anteriori	27
3. Dimensiunea revelației dumnezeiești și a mântuirii în Hristos la Origen	59
4. Probleme hristologice în experiența rugăciunii lui Iisus la Origen și adepții lui. Răspunsul Bisericii la ele	85
5. Doctrina lui Origen despre preexistența sufletului și incompatibilitatea ei cu învățătura Bisericii	111
6. Învățătura Sfântului Maxim Mărturisitorul despre planul din veci al lui Dumnezeu pentru îndumnezeirea și mântuirea omului împlinit în Hristos	133

7. Sfântul Efrem Sirul. Cuvântare despre învierea lui Lazăr	157
8. Perspectiva inversă în iconografia ortodoxă după Pavel Florenski	169
9. Hans Urs von Balthasar și Dumitru Stăniloae despre mișcarea omului și a lumii către Dumnezeu la Sfântul Maxim Mărturisitorul . . .	181
10. Revelație și simbol verbal în iconografia ortodoxă: aspecte dogmatice	209
11. Hristologia Sfântului Chiril de Alexandria în viziunea teologilor moderni	229
12. Epistola dogmatică a papei Leon cel Mare și modul receptării ei de către Sinodul IV Ecumenic de la Calcedon	241
13. Legătura indisolubilă dintre lucrarea lui Hristos și a Duhului Sfânt în învățătura Sfântului Grigorie de Nyssa	299

Cuvânt înainte

Mulțumesc lui Dumnezeu și cu acest prilej pentru ajutorul dat în finalizarea celui de-al treilea volum din *Studii de hristologie ortodoxă*. Linia pe care am urmărit-o în acest volum este aceeași cu cea din celelalte două volume anterioare acestor studii: învățătura Bisericii Răsăritene despre Hristos în relația lui cu Tatăl și cu Duhul Sfânt urmând linia Sfintei Scripturi înțeleasă de Părinții normativi ai Bisericii.

Și aici am urmat sfatul Sfântului Preot Mărturisitor Dumitru Stăniloae care mi-a spus că trebuie să-mi găsesc temele proprii. Desigur că teologia Dănsului rămâne mereu fundamentul oricărei abordări. I-am păstrat însă sfatul părintesc abordând aceste teme, vrând să văd o realitate complexă ce necesită multe analize teologice: modul cum învățătura hristologică a marilor Părinți din secolele IV-VI, unită cu cea pnevmatologică și trinitară, a fost receptată și aprofundată de Părinții ulteriores, la rândul lor mari învățători ai Bisericii Răsăritene, ca de pildă Sfântul Maxim Mărturisitorul. Desigur învățătura hristologică la Părinții Bisericii este unită cu multe alte învățături ale lor care stau la baza mântuirii creștinilor.

În centrul acestor învățături stă persoana lui Hristos și acțiunea lui mântuitoare în relația Lui cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, relație în care și noi suntem introduși prin lucrarea Lui și a Duhului Sfânt. În persoana lui Hristos este împlinită în mod desăvârșit iubirea lui Dumnezeu

pentru om și a omului pentru Dumnezeu. Ea stă la baza introducerii noastre de către Hristos în relație cu Tatăl, fiind totodată izvorul și puterea ei, iar modul împărtășirii noastre de Hristos fiind dat de lucrarea Duhului Sfânt.

În felul acesta ne păzim de o abordare pur raționalistă, abstractă, așa cum ne-a arătat și învățat Sfântul Dumitru în toate studiile teologice și operele mari de Dogmatică ale Dânsului, păstrându-ne în dialog cu preocupările de altădată și cele contemporane, totodată însă păzindu-ne de pericolul identificării învățăturilor dogmatice ale Bisericii cu concepțiile din filosofia antică.

Ne păzim astfel să minimalizăm învățătura lui Hristos în Biserică acceptând principii din doctrinele filosofice cu caracter sincretist, panteist și monist, respingerea acestora aflând-o la Părinții Bisericii. Introducerea principiilor filosofice în învățătura Bisericii a fost făcută de Origen iar aceasta a condus la tulburări mari în viața Bisericii. Părinții au apărut învățătura Bisericii despre Hristos și Sfânta Treime și au arătat consecințele nefaste ale introducerii în această învățătură a principiilor cu caracter sincretist și panteist din filosofie, ducând astfel la subordinaționism în învățătura trinitară și la negarea învățăturii biblice și patristice despre omul creat de Dumnezeu de la început trup-suflet, înlocuind-o cu doctrina platonice a preexistenței sufletelor, așa cum vedem la Origen. Tot filosofică era concepția lui Origen cu privire la mișcare ca expresie a căderii sufletelor din unitatea primordială. Sfântul Maxim Mărturisitorul a combătut pas cu pas această concepție prezentă în opera lui Origen, înlocuind-o cu cea despre mișcarea sădită de Dumnezeu în om având pe Hristos drept cauză și țel final al ei. Ca și Sfântul Vasile cel Mare mai înainte, Sfântul Maxim se delimitează de

filosofia antică și o depășește având ca bază Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție.

Părinții au trebuit să împlinească această muncă teologică uriașă, deoarece trebuiau să corecteze totodată și o exegeză străină hristologiei clare a Bisericii, în care umanitatea lui Hristos nu mai avea rolul de a descoperi dumnezeirea Lui, nemaifiind văzut nici rolul de bază al Încarnării Cuvântului în descoperirea lui Dumnezeu și a împlinirii mântuirii în El. Exegeza aceasta a fost făcută de Origen și ea a adus multe interpretări eterodoxe cu privire la persoana divino-umană a lui Hristos. Acestea au creat o hristologie ambiguă. Hristos a adus numai începutul împlinirii, nu și împlinirea. Niciunul din evenimentele din viața lui Hristos nu putea avea în această perspectivă o semnificație ultimă sau valoare. Toate evenimentele trebuiau interpretate ca simboluri. Istoricul se afla astfel dizolvat în simbol. Metoda alegorică a lui Origen prin care era abordată împlinirea ca și când nu ar fi fost decât o făgăduință, era de fapt o abordare elenistă.

Dar tulburările create de o astfel de hristologie aveau să se resimtă și în viața spirituală. Reacția față de doctrina lui Origen a venit din mediile monastice din Egipt din secolul V continuând cu secolul VI și VII. În prima jumătate a secolului VI găsim reacția puternică față de afirmațiile lui Origen a celor doi mari Părinți duhovnicești Varsanufie și Ioan.

Mai înainte, o corectură a hristologiei ambigue a lui Origen dar și a antropologiei lui o găsim la Sfântul Chiril al Alexandriei. Prin profunzimea și claritatea ei, învățătura Sfântului Chiril despre Hristos în relație cu Tatăl și cu Duhul Sfânt stă la baza învățăturii Părinților ulteriori ai Bisericii Răsăritene. Ea a stat și la baza primirii și completării de către Părinții Sinodului IV Ecumenic a epistolei

dogmatice a papei Leon cel Mare pentru a putea fi receptată în hotărârea dogmatică a Sinodului.

Legătura indisolubilă dintre lucrarea lui Hristos și a Duhul Sfânt a fost subliniată cu putere de Părinții Bisericii de Răsărit, așa cum putem vedea la Sfântul Grigorie de Nyssa. Totodată el a arătat și unitatea lucrărilor persoanelor Sfintei Treimi. În privința stabilirii și declarării oficiale a dogmei despre Duhul Sfânt la Sinodul II Ecumenic de la Constantinopol din anul 381, Sfântului Grigorie îi revine o contribuție fundamentală. După Sfântul Grigorie împărăția Fiului nu ar putea fi înțeleasă fără demnitatea Duhului. Duhul este în comuniune cu domnia și împărăția Fiului lui Dumnezeu Unul Născut. Fiul este împărat iar Duhul Sfânt este împărăția vie, ființială și enipostatică a lui Hristos, cu care Hristos Unul Născut este uns. Avem astfel la Sfântul Grigorie o teologie profundă privind legătura strânsă, indisolubilă, dintre lucrarea lui Hristos și a Duhului Sfânt și unită cu lucrarea Tatălui.

În dorința de a analiza unele aspecte din profunzimea și inepuizabila învățătură a Părinților Bisericii bazată pe Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție despre Iisus Hristos în relație cu Tatăl și cu Duhul Sfânt rugăm pe Hristos Domnul să ne dea mereu putere să o împlinim.

Autorul

3.

Dimensiunea revelației dumnezeiești și a mântuirii în Hristos la Origen*

Într-un studiu anterior am arătat câteva aspecte din gândirea lui Origen cu privire la Schimbarea la față a lui Hristos și experiența rugăciunii către El¹. Acum vom căuta să extindem examinarea pentru a vedea până la ce grad au fost împinse afirmațiile lui Origen cu privire la revelația dumnezeiască și mântuirea aduse de Hristos și consecințele pe care le pot avea ele pentru viața creștină.

Pentru a păstra o continuitate în această examinare cu ceea ce am prezentat mai înainte vom merge pe linia afirmațiilor lui Origen cu privire la Hristos întrupat și răstignit ca „umbră a Cuvântului”, expresie întâlnită și în textele ulterioare cărții a doua a *Comentariului său la Ioan*. Prin ea Origen indică pe de o parte umanitatea lui Hristos cu excluderea dumnezeirii Lui, Hristosul cunoscut de mulțime ca om, pe de altă parte venirea lui Hristos prin Întrupare în opoziție cu manifestarea Sa eshatologică în slavă. În plus, chiar dacă în *Comentariul la Plângerile lui Ieremia*, Origen arată umbra lui Hristos ca superioară celei dată de Lege, păstrează totuși și aici nuanța peiorativă a expresiei, afirmând că viața în umbră este „credința în Întrupare” (*Christi vero umbra in qua*

* Studiu publicat cu titlul Conf. Dr. Vasile Cristescu, *Dimensiunea revelației dumnezeiești și a mântuirii în Hristos la Origen*, în revista „Teologie și Viață”, nr. 5-8, (2009), pp. 151-168.

¹ *Schimbarea la față a lui Hristos și experiența rugăciunii către El la Origen*, în „Teologie și Viață”, 7-12 (2006), pp. 5-19

Tot cu nuanță peiorativă vor fi interpretate de Origen și cuvintele Sfântului Apostol Pavel de la Coloseni 3, 3: „Viața voastră este ascunsă cu Hristos întru Dumnezeu”. În *Comentariul la Matei* el arată că viața noastră este ascunsă întru Dumnezeu, pentru că atâta timp cât suntem pe pământ, suntem numai în umbra lui Hristos: „*Pro quibus omnibus, vel «in forma doctrinae», ut Apostolus dicit, et nondum in ipsa doctrina, vel «in umbra Christi» ut Jeremias nominavit et nondum in ipso Christo, vivere videmur inter gentes*”.⁵

În *Convorbirea cu Heraclide* cele două locuri scripturice enunțate mai sus sunt folosite pentru a arăta că viața care ne este dată prin Hristos nu ne este prezentă decât în umbră.⁶ În opoziție cu Hristos ca umbră arătată pe pământ, Origen vorbește de Hristosul revenit la Tatăl, nu Hristosul care va veni, ci Hristosul restabilit (ἀποκαταστάς) în starea Sa dumnezeiască la sfârșitul timpului Întrupării Lui. În afară de faptul că prin modul acesta de exprimare Origen izolează Întruparea ca moment al vieții Cuvântului, se poate observa privitor la termenii prin care el opune umanitatea lui Hristos dumnezeirii Lui, Cuvântul desăvârșit și Cuvântul restabilit, că gnosticii foloseau termenii ἀποκαθίστασθαι și ἀνατρέχειν pentru a indica reîntoarcerea Întelepciunii la pleromă.

Origen folosește aceleași cuvinte cu privire la Hristos. Astfel în *Comentariul la Matei* poate fi citit de mai multe ori ἀποκαθίστασθαι. La Origen verbul acesta arată în mod clar faptul că un lucru revine la starea sa primordială, așa cum se poate vedea și în *Comentariul la Ioan*: slava

⁵ Origen, *Comment. in Matheum*. Tomus XV, 22, P.G. 13, col. 1317-1320.

⁶ Origen, *Convorbiri cu Heraclide*, în: J. Scherer (Ed.), *Entretien d'Origen avec Héraclide et les évêques ses collègues sur le Père, le Fils et l'âme*, (Publications de la Société Fouad Ier de papyrologie. Textes et documents, vol. IX), Paris, 1955, p. 144.

de la a doua venire a lui Hristos este slava „Cuvântului restabilit” în starea pe care o avea de la început la Dumnezeu, mai înainte de a se fi deșertat pe Sine însuși (*Verbi qui restitutus, est in statum quem habuit a principio apud Deum prius quam exinaniret seipsum*)⁷. „După ce a îmbrăcat chipul de rob, Fiul se restabilește în chipul Său de Dumnezeu”⁸. Problematic este la Origen faptul că vorbește de dumnezeirea pe care Cuvântul o avea înainte de Întrupare, pe care o regăsește după Întrupare, ca și cum nu ar fi avut-o în mod egal în timpul cât era întrupat.

În plus, Cuvântul întrupat, adică chipul „de jos” al dumnezeirii celei „de sus” apare ca un amestec tainic, foarte greu de descâlcit, în care trupul servește mai curând drept voal decât revelație. Hristos, spune Origen, „este compus din clar și obscur”, așa cum se vede clar în locul în care face referire la aceasta: „Unul poate însă să întrebe dacă cuvântul «niciun întuneric nu este întru El» (I Ioan 1, 5) se referă la Tatăl, așa cum și noi întrebăm, dacă este ceva deosebit în El, pentru că și noi credem pe Mântuitorul de asemenea fără de păcat, încât despre El s-ar putea spune «El este lumina și în El nu este niciun întuneric”. Parțial însă noi am prezentat distincția în ceea ce s-a spus mai înainte, acum vrem să adăugăm la aceasta mai cutezător, că atunci când Dumnezeu «pe Cel Care n-a cunoscut păcatul, L-a făcut pentru noi păcat» (II Corinteni 5, 21), adică Hristos, atunci nu mai poate fi spus despre El «În El nu este niciun întuneric» (I Ioan 1, 5). Și

⁷ Origenes, *Der Johanneskommentar*, XX, 11 în colecția „Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte” (GCS), Bd. IV, hg. von E. Preuschen, Leipzig, 1903, p. 341.

⁸ Origen, *Comment in Matheum. Tomus XII*, 29, P.G. 13, col. 1049 A: ἡνίκα ἐκένωσεν ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαβὼν, ἀποκαθίστασθαι τε ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ μορφὴν. Origen, *Comment in Matheum. Tomus XII*, XV, 5, P.G. 13, col. 1578-1580; XIV, 24, P.G. 13, col. 1324.